

De schandstraffen zijn in de Zuidelijke Nederlanden in de twaalfde eeuw ontstaan: ze zijn nauw verbonden met de opkomst van de steden, die op strafrechtelijk gebied de overgangperiode markeren tussen het 'primitieve Germaanse strafrecht' (232) en een meer publiek strafrecht. De Franse tijd is in dit opzicht als een nieuwe breuk beschouwd. Hij bracht niet alleen een uniformering en codificatie van het (straf)recht, maar hij zou zelfs de afschaffing van de schandstraffen hebben gebracht. De Win toont in zijn tweede boek overtuigend aan, dat deze traditionele visie onjuist is. De revolutionaire afschaffing van de resten van het feodale systeem en het begeleidende iconoclasme — later ook in de Zuidelijke Nederlanden en in de Bataafse Republiek — hebben nog niet geleid tot de definitieve afschaffing van de schandstraffen. De Franse *Code pénal* van 1791, die ook in de bevrijde (bezette) Zuidelijke Nederlanden werd ingevoerd, kende wel degelijk infamerende straffen in de vorm van de *carcan* als hoofdstraf en als bijkomende straf. (42) En zo bleef het onderde strafwetboeken van 1795 en 1810. Pas het *Belgische wetboek van strafrecht* van 1867 schafte de infamerende straffen af.

De auteur heeft een zeer arbeidsintensief onderzoek gedaan in de archieven der Assizenhoven om de toepassing van dit straftype in de negentiende-eeuwse praktijk althans steekproefsgewijs te kunnen nagaan. Ook aan de (overblijvende) Strafinstrumenten wordt ruime aandacht gewijd. Niet onvermeld mag blijven — mede in het licht van hetgeen P. M. M. Klep in de *BMGN* (1993) 190-197 heeft geschreven — de bezorgdheid die de auteur uitsprekt over de slechte toestand van bewaring der rechterlijke archiefstukken en het beroep dat hij doet op magistraten, griffiers, archivariissen en (rechts)historici om zo snel mogelijk naar een passende oplossing voor de verontrustende materiële staat waarin deze archivalia zich bevinden, te zoeken. (14)

De Win heeft de rechtsgeschiedenis en de rechtsarcheologie verrijkt met een, niet onberispelijk gestyleerde maar toch uitermate boeiende, rijk gedocumenteerde en goed ontsloten studie die navolging verdient.

A. H. Huussen jr.

H. L. Wesseling, *Oorlog lost nooit iets op. Opstellen over Europese geschiedenis* (Amsterdam: Bert Bakker, 1993, 345 blz., f45,-, ISBN 90 351 1205 9).

Na *Vele ideeën over Frankrijk* (1987) en *Indië verloren, rampspoed geboren* (1988) is *Oorlog lost nooit iets op* de derde bundel van de Leidse hoogleraar algemene geschiedenis H. L. Wesseling. De nieuwe verzameling bevat drieëntwintig opstellen, die alle reeds eerder (in de periode 1974-1992) werden gepubliceerd, voornamelijk in *NRCHandelsblad*, *Hollands Maandblad* en het *Tijdschrift voor geschiedenis*. De opstellen variëren niet alleen in omvang, maar ook in oorsprong: beschouwingen naar aanleiding van recent verschenen vakliteratuur, plechtige voordrachten, reacties op actuele gebeurtenissen, een bewerking van de Leidse oratie uit 1974, colleges wisselen elkaar af. Een zelfde verscheidenheid tekent ook de thematiek van de nieuwe bundel. De moderne Franse geschiedenis en de geschiedenis van de Europese expansie, de terreinen waarop Wesseling zich het best thuis weet, zijn prominent aanwezig. Maar ook andere thema's uit de Europese geschiedenis komen aan bod: de betekenis van 1870 en van 1914, het *fin de siècle*, de 'Engelse gaulliste' Margaret Thatcher, het liberalisme en de cultuur, het begrip *éminence grise*, en nog veel meer.

De Nederlandse geschiedenis neemt daarbij slechts een bescheiden plaats in. Een rede over de betrekkingen tussen Nederland en Spanje sinds de tachtigjarige oorlog, een gelijkaardige voordracht over Nederland en Frankrijk, een beschouwing over het Nederlandse koloniaal bestuur, een amusant stuk overeen negentiende-eeuwse politieke satire op het lidmaatschap van

de Tweede Kamer: dat is het. Dat de redactie van dit aan de 'geschiedenis der Nederlanden' gewijde tijdschrift desondanks heeft besloten aandacht aan deze bundel te besteden, moet dus een andere dan een louter inhoudelijke reden hebben. Die reden schuilt wellicht in de bijzondere plaats die de auteur als historicus in en buiten de Nederlandse historische wereld inneemt. In het gilde immers, bekleedt Wesseling sinds lang een centrale positie. Maar daarnaast heeft hij zich de voorbije jaren ook opgeworpen als de man die de band met de buitenwacht onderhoudt. Zijn essayistische aanpak en gevatte formuleringen, zijn brede interesse, zijn extraverte en — hoeft het verzwegen? — altijd wat ijdele optreden hebben hem inderdaad tot een publieke persoonlijkheid gemaakt. De Leidse hoogleraar is een autoriteit, zowel binnen als buiten de academische muren.

De vergelijking met Geyl ligt voor de hand, niet met de Grootnederlander Geyl van vóór de oorlog uiteraard, maar met de Utrechtse hoogleraar die in de late jaren veertig en in de jaren vijftig dankzij zijn puntige essays een dominante positie in de Nederlandse intellectuele wereld en de P. C. Hooftprijs kreeg. De overeenkomsten tussen het Utrechtse *monstre sacré* en de Leidse historicus en ATFC-columnist zijn dan ook frappant. Beiden bundelen zonder gêne, beschikken over een lichte en heldere stijl, schuwen de polemieken niet, zoeken de actualiteit, wantrouwen hen die zichzelf 'progressief' noemen. Beiden tonen grote belangstelling voor het historische debat, hebben vertrouwen in de vooruitgang van de historische wetenschap maar temperen dat optimisme door het besef dat elke interpretatie van het verleden wezenlijk tijdsgebonden is, en houden vast aan het primaat van de politieke (en diplomatieke) geschiedenis. Beiden verkiezen het concretiserende geschiedverhaal boven veralgemenende sociaal-wetenschappelijke verklaringen. Bovenal laten beiden het volle pond op de oneindige complexiteit van het historisch proces vallen. *Oorlog lost nooit iets op* bevat daardoor zeer leesbare opstellen, maar ook studies zonder veel spankracht en met te veel effectbejag. Misschien is dat de prijs die voor een 'juste milieu'-geschiedschrijving dient te worden betaald.

J. Tollebeek

G. van Halsema Thzn., e. a., ed., *Geloven in Groningen. Capita selecta uit de geloofsgeschiedenis van een stad* (Kampen: Kok, 1990, 312 blz., f32,50, ISBN 90 242 5483 3).

Het 'Woord vooraf' van de voorzitter van de Vereniging voor Nederlandse kerkgeschiedenis, onder wier auspiciën deze bundel verscheen, spreekt van de presentatie van 'aspecten van kerk en geloof' en het redactionele 'Ter inleiding' van 'een veelheid van facetten van religieus leven'. Het lijkt zinvol om die inhoudsaanduidingen naast de titel te leggen, want het geloof en geloven daarin wordt in de achttien opgenomen bijdragen overwegend opgevat als gezindte, kerkgenootschap, geloofsgemeenschap. Het gaat in die bijdragen gewoonlijk over de organisaties, structuren en gebouwen, door en ten dienste van zulke geloofsgemeenschappen opgericht, veel meer dan om het door de leden daarvan beleefde geloof.

Geloven in Groningen opent met een oproep van F. R. J. Knetsch tot vernieuwd onderzoek van de religieus gemotiveerde armenzorg uit vroeger eeuwen. Het geeft een interesse aan, die ook andere bijdragen kenmerkt: de plaats van kerk en religieus geïnspireerd kerkelijk handelen in de samenleving van voorheen. Specifiek op de armenzorg gericht is nog de bijdrage van J. Vree ('P. Hofstede de Groot en de armenverzorging door vrouwen'), algemener is de thematiek aan de orde in het opstel van Jos M. M. Hermans over Groningen als cultureel en religieus centrum aan het eind van de middeleeuwen. Een viertal bijdragen richt zich op Groninger kerkgebouwen en aspecten van hun inrichting, voor en kort na de reformatie. Die kreeg in Groningen zoals